

Վ Ա Ր Դ Ա Ն Ա Ն Ք

արերը եկել, եկել ու լեռնացել են մեր ու Վարդանանց միջև:

Սակայն նրանք անզոր են այն անխորտակ ուժի հանդեպ, որ հաղար ու բյուր թիկերով կապում է մեզ Վարդանանց հետ:

Դարերի լեռնակատարների վրայից մինչ այսօր էլ հնչում է ուժգին Ավարայրի ճակատամարտի որոտը: Այդ որոտը դարեր շարունակ արձագանք է գտել: Հայոց լեռնաշխարհում, կոփել նրա աղատության ու անկախության ոգին:

Հայոց ողջ պատմությունը հարուստ է ռազմական գործակներով, դյուցազնամարտերով, բայց դրանցից և ոչ մեկը այնպես չի հուզել ու ալեկոծել դարեր հետո ասորողների սրտերը, ինչպես Վարդանանց հերոսամարտը: Մեզ հետ են եղել և մեզ հետ ու մեզից անբաժան են Վարդանանք հար ու հավիտյան. այսօր էլ նրանք պահում են իրենց հերոսական անզուսպ խոյանքի կախարհանքը, ոգեշնչում, ազատության ու անկախության համար պայքարի մղում, բարձր գաղափարականության, անձնուրաց նվիրվածության օրինակներ տալիս: Նրանք էին, որ իրենց անմահ սխրագործություններով պաշտպանեցին մեր ինքնուրույնությունը, մեր լեզուն, մեր հավատը, մեր

մշակույթը: Վարդանանց պատերազմը՝ իր կրոնական բնույթով հանդերձ հանդիսանում էր հայ ժողովրդի ազատության, անկախության, ինքնուրույնության պատերազմ: Վարդանանք Տղմուտ գետի ափին

վառեցին այն անմար ջահը, որ դարեր շարունակ լուսավորեց հայ ժողովրդի իր անկախության ու ազատության համար մղվող պայքարի ուղին: Ավարայրը հայ ժողովրդի գոյամարտի խորհրդանշն էր, նրա կյանքի ուղենիշը դարձավ: Վարդանանց օրինակը հետագա դարերում հայ ժողովրդի ազատագրական շարժումների ուղեցույց աստղը. եղավ: Ընդհանրապես 5-րդ դարը մեր պատմության մեջ ոչ միայն տառերի գյուտի, գրականության, մշակույթի, այլ և հայ ժողովրդի գոյամարտի ոսկեդարը հանդիսացավ: Հայ ժողովուրդը իր պատմության ծանր փոր-

Վարդան զորավար

ձույն օրերին միշտ էլ իր սիրագործով հայացքն ուղղել է դեպի անցյալը, դեպի անմահ Վարդանանք, ոգեկոչել նրանց, ներշնչվել նրանց հերոսական գործերով և ոգևորված մարտնչել իր ինքնուրույնության, իր ազգային մշակույթի ու իր հավատի անաղարտության համար:

Քրիստոնեության ընդունմամբ հայ ժողովուրդը որդեգրեց արևմտյան առաջավոր կուլտուրան և դարեր շարունակ մարտնչեց

ղաղ մշակութային դադափարական պայքարով. Վարդանանց Ավարայր մղող ուշժը, գաղափարը, դա հայ ժողովրդի ինքնուրույն լինելու, անկախ ապրելու ու ստեղծագործելու գաղափարն էր: Վարդանանց պատերազմի օրերին այդ գաղափարն էր, որ դարձնեց հայ ժողովրդի բոլոր զանգվածների միասնականությունը. հայ գյուղացիությունը իր վրա վերցրեց այդ գոտեմարտի ծանրությունը. հայ հոգևորականությունը, որ նախանձախնդիր էր իր ազգի ինքնուրույնության, այդ գաղափարական, ազատագրական պայքարի ոգեշնչողն ու գործոն մասնակիցը եղավ. հայ հոգևորականությունը հայրենիքին սպանացող վտանգի այդ օրերին եկեղեցիները անառիկ բերդերի, իսկ խաչը հատու սրի վերածելով հանդիսացավ համախմբող, առաջատար ուժ, մինչդեռ հայ նախարարները, ինչպես միշտ, այս անգամ էլ երկրնաբանների, վարանման մեջ ընկնելով երկպառակության ուղին բռնեցին:

Վարդանանց դյուցազնամարտը, որը տեղի ունեցավ 451 թվին, Ավարայրի դաշտում, Տղմուտ

գետի նվիրական ափերին, անմահության փառապատկ հյուանց Վարդանանց զորավարաց և 1036 վկայից համար:

451... անմոռաց տարեթիվ:

Ահա Հայոց լեոնաշխարհի ճամբաններով, ուրապատույտ լեոնային արահետներով, անդնդախոր ձորերի ծերպերի վրայից, խորը կիրճերի միջով արագ սլանում են հեծյալ ու հետիոտն ուրհանդակները: Քաղաքներում, ավաններում, վանքերում, մենաստաններում, պալատներում ու խրճիթներում հնչում է մոտալուտ փոթորկի, ահեղ

պատերազմի ահազանգը.... հայրենիքը վրտանգի մեջ է, թշնամին սպառնում է նրա գոյությունը:

Լեոնակատարներից վար գահավիժող ձնահյուաների նման իրենց ճանապարհին արագ աճելով մարդկային հեղեղն Հայոց աշխարհի բոլոր ծայրերից հորդում է դեպի Վասպուրականի Արտազ գավառի Շավարշան գյուղի առջև տարածված Ավարայրի դաշտը. այդտեղ են շտապում հեծյալ ու

հետևակ, աղեղակիր, նիզակազեն, վահանակիր զինվորներն ու գյուղացիները. այդտեղ է շտապում հայ հոգևորականությունը խաչը մեկ սուրբ մյուս ձեռին. Ավարայրում են ահա արժանահիշատակ Հովսեփ կաթողիկոսը, անմոռաց Ղևոնդ Երեցը և այլ բազում հոգևորականներ:

Ավարայր են եկել Հայրից աշխարհի նախարարներն ու իշխանները: Սպանացող ընդհանուր վտանգի հանդեպ խաչն ու սուրբ մուր դաշինք են կռել ու ծառացել բռնության դեմ. ավետարանն ու վահանը համահավասար մարտիկների կրծքները զարդարող. զրահ ու պաշտպան են դարձել:

Այստեղ է Ավարայրի հոգին, հազար ու բյուր երգ ու գովքի արժանացած, համաժողովրդական ապստամբության ոգեշնչող ու կազմակերպիչ, հայ ժողովրդի ազատության ու անկախության համար մղվող պայքարի անձնագործ առաջնորդ, սիգապանծ, քաջ ու արի Վարդան Սպարապետը:

Ավարայր էին հավաքվել «Ապստուն և վեց հազար այլ ընդ հեծեալ և ընդ հետևակ». Ավարայր էին փութացել նաև մարտիկներից շատերի հարազատները: Նկան ի դաշտ Շավարշան նաև «կուսանք Հայոց նոր շուշան», ինչպես նաև «տիկնայք փափկասուն

Ղևոնդ Երեց

Հայոց աշխարհին», որպեսզի իրենց ամուսինների, եղբայրների ու հարազատների հետ միասին պայքարեն հայրենիքի համար:

451 թվի հունիսի 1-ի ուրբաթ օրվա գիշերը արտասովոր ժխորով էր լցվել Ավարայրի դաշտը. ձիերի սմբակների դոփյուներ, հրեղեն երկվարների վրնջոցը, զենքերի շաշուներ, մարդկանց աղաղակները միախառնվելով խլացրել էին Տղմուտ գետի ձայնը. Տղմուտը կարծես թե ահաբեկված երկու հզոր ուժերի մոտալուտ բախումից, պապանձվել ու սրտատրոփ սպասում էր ահեղ մարտի ելքին: Լուսինը ամպերի տակից ամոթխած նայում էր Ավարայրին: Տղմուտ գետի ափերին բանակ էին զարկել երկու հզոր ախոյաններ. — պարսկական երեք հարյուր հազարանոց կանոնավոր բանակը՝ վստահ իր թվական գերակշռության ու սպառազինության վրա և վաթսուն և վեց հազարանոց հայոց ժողովրդական բանակը՝ վստահ իր քաջերի աննկուն, ազատասեր ոգու, նրանց մարտնչելու անձնուրաց պատրաստակամության և իրենց արդար գործի վերջնական հաղթանակի վրա:

Կես գիշեր է. Հայոց բանակում բոլորն էլ արթուն են: Տղմուտի ափին կես գիշերվա հանդիսավոր խորհրդավորությամբ մեջ Ղևոնդ Երեցը պատարագ է մատուցում և հաղորդություն տալիս զորքին ու զորականներին. Ավարայրի դաշտը վերածվում է սրբավայրի. մեծ հայրենասեր քահանան օրհնում է այն հողը, որը մի քանի ժամից հետո պիտի ցողվի իր ու իր զինակիցների արյունով. տիրում է խորին լուռություն. գետի մյուս ափին քնած է պարսկական բանակը: Լուսինը ամպերի տակից մերթ մերթ հայտնվելով ակնապիշ նայում է այդ վեհ ու սառուեցուցիչ տեսարանին: Հայոց բանակի մարտիկները կանգնած են գլխաբաց. Ավարայրի մեղմիկ գեփյուղը շուրջ է նրանց դեմքը, հարդարում վարսերը. կենտրոնում կանգնած է Ղևոնդ Երեցը՝ խաչը ձեռքին բարձր պահած. գիշերային գով ու դի մեջ տարածվում են նրա մարգարեական խոսքերի խրոխտ ու առնական հնչյունները. «Մեռեցեմք, քե՛ մեռեցեմք, մեզ կեանք է ըստ պատմւմ»:

Շարքերը ավելի են սեղմվում, խտանում. բոլորի սրտերը ալիկոծվել են սկսում. խոսում է Սպարապետը. գիշերվա անդորրի մեջ նրա ճառը հնչում է որպես սխրագործության մղող հաղթական մի քայլերգ. «...Առդ, աղաչեմ զձեզ, ով՛ քաջ նիզակակիցք իմ, մանաւանդ զի բազումք ի ձեզ

լաւագոյն էք քան զիս արուսեամբ, և ի զանու ի վեր քստ հայրենի պատույն... Մի երկուցեալ զանգիտեցումք ի բազմութենէ հեքանոսացն, և մի յանագին սրոյ առն մանկանացոյի գրիկունս դարձուցումք զի երէ տացէ Տէր յաղրութիւն ի ձեռս մեր, սատակեցումք զգորութիւնս նոցա, զի բարձրացի կողմն ճշմարտութեան և երէ հասեալ իցէ ժամանակ կենաց մերոց սուրբ մահամբ պատերազմիս ընկալցումք խնդութեամբ սրտի...»:

Ի պատասխան Սպարապետի ճառի թրնդում է նրա արիասիրտ բանակի «Պատրաստ եմք ամենայն փորձութեանց» խրոխտ գոչումը:

Ավարայրումն է նաև Եղիշե վարդապետը, Ավարայրի «խոսնակը», որը իր հոյակապ երկով անմահացրեց Վարդանանց. նա եկել էր իր հայրենասիրական, հրաշունչ, քերթ ու պատկերավոր ճառերով հրդեհելու հայ քաջերի սրտերը, նա եկել էր իր քաղցրախոս քնարով ներշնչելու նրանց, որ «Ման ոչ իմացեալ մահ է, մահ իմացեալ անմահութիւն է»: Նա եկել էր ականատեսի իր գրչով հայ քաջերի դուրացւնամարտի անմահ պատմությունը հյուսելու:

Լուսաբացը մոտ էր. արևելքը սկսել էր շառագունել: Արյաց բանակում սկսվեց իրարանցումը. ամենուրեք վառվում էին ատրուշաններն ու խարույկները. սկսվեցին կրակի պաշտամունքի արախողությունները. պարսից բանակի ամբարտավան հրամանատար Մուշկան Նյուսալավուրտը կոչ էր անում զորքին ու զորականներին քաջութիւնով կռուվելու:

Սկսվեց պատմական ճակատամարտը. Ավարայրը կաս կարմիր ներկվեց հայ քաջերի արյունով: Հայոց փոքրաթիվ բանակը չշահեց մարտը, բայց չպարտվեց էլ:

Ավարայր մի կայծ, նախերգանք հանդիսացավ մի մեծ հրդեհի, որն իր բոցերի մեջ առավ ողջ Լեռնահայաստանը:

Վարդանի նպատակն էլ հենց այդ էր. նա պատրանքը չունէր Ավարայրի դաշտում մի բուռն հայ անձնուրաց քաջերի միջոցով պարտության մատնել պարսից կանոնավոր, թվական գերակշռություն ունեցող, ապառազներ բանակին: Ավարայրի ճակատամարտը անհրաժեշտ էր ժողովրդական լայն զանգվածների սրտերում բմբուսություն հուրը բորբոքելու համար: Վարդանանք զոհվեցին պարտության մատնելով թշնամուն իր նրա պատակների իրադործման մեջ: Ավարայրից հետո Լեռնահայաստանի անմատչելի վայր

րիում պայքարը շարունակվեց այնքան ժամանակ, մինչև որ պարսիկները ստիպված ետ կանգնեցին զրադաշտական կրոնը հայերի շինքին փաթաթելու իրենց մտադրությունից. այսպիսով շնորհիվ Վարդանանց հայ եկեղեցին, հայ լեզուն, հայ մշակույթը ղերծ մնացին պարսկական բռնադատումից:

1495 տարի է անցել Ավարայրի ճակատամարտից հետո. մենք ընդհուպ մոտեցել ենք արդեն Վարդանանց համազգային տոնի 1500-ամյակի կատարմանը:

1495 տարի շարունակ հայ եկեղեցին խնկով ու կնտրուկով տոնում է Վարդանանց զորավարաց և 1036 վկայից տոնը ու փառաբանում հանուն եկեղեցու ու հավատի համար նահատակվածների հիշատակը:

Դժվար է պատմության մեջ նշել որեէ դեպք, երբ ճակատամարտում պարտության մատնվածները իրենց մահվանից հետո դարեր շարունակ մեծարվեն և սրբերի շարքը դասվեն այնպես, ինչպես Վարդանանք:

Դարեր շարունակ հայ գուսանները, ապա գրչի հայ վարպետները մեծափառ ձոներով հավերժացրին Վարդանանց հիշատակը և ինքնարուխ զգացմունքներով լի տողեր նրվիրելով նրանց՝ հետագա սերնդներին խաղաղապետ Սվարայրի սրբազան խորհրդով:

1495 տարվա ընթացքում հայ ժողովուրդը շատ Ավարայրներ է ունեցել և իր կյանքի փոթորկոտ ու ալեկոծ օրերին, ծանր մաքառման ժամերին միշտ իր հայացքը հառելով դեպի փառավոր անցյալը, ոգե-

վորվել է Վարդանանց սխրագործություններով ու բարձր պահած ազատության դրոշը բազմաթիվ հերոսամարտեր մղել նոր բռնակալների դեմ:

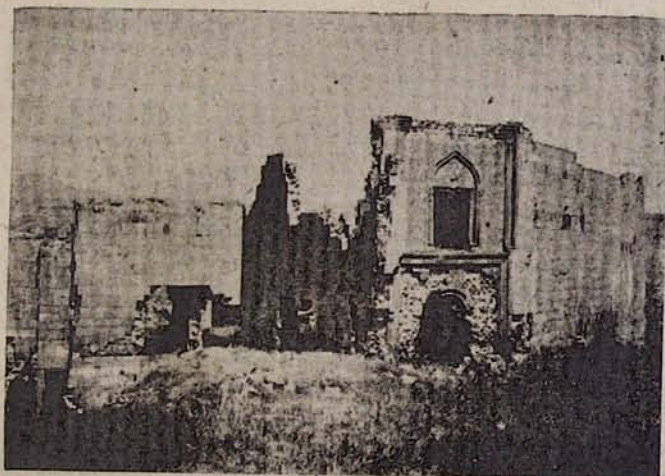
Դարեր շարունակ բազում արհամիրքներ բովից անցնելով հայ ժողովուրդը շտապաց, չուսալքվեց ու պայծառ ապագայի ակնկալությամբ ծառացավ բոլոր տեսակի ստնությունների հանդեպ:

Դարեր եկան, դարեր անցան, բայց հայ ժողովուրդը, ինչպես Արարատը, անսասան մնաց ու հասավ իր պատմության նոր, լուսաճաճանշ դարագլխին, Սովետական դարագլխին:

Քսաներորդ դարում Ֆաշիստական Գերմանիան, հին զրադաշտական Պարսկաստանի նման, ցանկացավ իր ռեակցիոն-հետադիմական դավանանքը՝ Ֆաշիզմը փաթաթել առաջավոր մարդկության վզին. և երբ ամբողջ աշխարհին սպառնացող Ֆաշիստական ալդ վտանգի դեմ պայքարի ելան ազատատենչ ժողովուրդները, ապա հայ ժողովուրդի պանծալի զավակները Ֆաշիստական Գերմանիայի դեմ մղվող պատերազմում իրենց աննման սխրագործություններով հայոց նորագույն պատմության էջերը զարգարեցին ռազմական նոր դրվագներով և ապացուցեցին, որ իրենց նախնիքների՝ քաջարի Վարդանանց ոգին անմեռ է:

Վարդանանց օրինակը ոգեշնչել ու ոգեշնչում է այսօր աշխարհի բոլոր ծայրերը ցրված հայերին, որոնք ձգտում են համալսվել իրենց հայրենի օջախի շուրջը, ապրել անկախ ու ինքնուրույն և զարգացնել իրենց ազգային մշակույթը:

վ.

Պարոնաց պալատի ավերակներն Անիում (ժ.Գ դար)